

Słowo wstępne: Zofii Trojanowiczowej uwagi o Mickiewiczowskich wizjach przyszłości

Wydawać by się mogło, że Profesor Zofia Trojanowiczowa była odległa w swych zainteresowaniach badawczych od fantastyki romantycznej, która jest tematem naszej konferencji. Zapamiętaliśmy ją jako wytrawną tropicielkę tzw. kontekstów macierzystych twórczości Norwida, Mickiewicza, czy Krasińskiego. Autorka monumentalnego *Kalendarza życia i twórczości Cypriana Norwida*¹ odnajdywała się najlepiej i najchętniej w studiach historycznoliterackich o charakterze dokumentalistycznym. A gdyby w jakimś generalizującym ujęciu określić kierunek rozwoju studiów Zofii Trojanowiczowej nad literaturą romantyczną, to najlepiej wyrażałby go tytuł jej prac: *Romantyzm. Od poetyki do polityki*².

Jeśli jednak popatrzeć na fantastykę tak jak uczynił to przed laty Stanisław Lem w eseju pt. *Fantastyka i futurologia*³ z 1970 roku, to z pewnością niektóre studia Zofii Trojanowiczowej mogłyby się łączyć z polami problemowymi fantastyki – np. polem katastrofy, utopii oraz futurologii. Mam tu na uwadze nie tylko szkice o Norwidowej przepowiedni katastrofy w noweli *Cywilizacja*⁴, ale wcale liczne uwagi i komentarze dotyczące romantycznej re-

¹ *Kalendarz życia i twórczości Cypriana Norwida*, t. 1: 1821–1860, oprac. Z. Trojanowiczowa, Z. Dambek, przy współudziale J. Czarnomorskiej, t. 2: 1861–1883, oprac. Z. Trojanowiczowa, E. Lijewska przy współudziale M. Pluty, t. 3: *Aneks. Bibliografia. Indeksy*, oprac. Z. Trojanowiczowa, Z. Dambek, I. Grzeszczak, Poznań 2007.

² Z. Trojanowiczowa, *Romantyzm. Od poetyki do polityki. Interpretacje i materiały*, red. A. Artwińska, J. Borowczyk, P. Śniedziewski, Kraków 2010.

³ S. Lem, *Fantastyka i futurologia*, t. 1–2, Kraków 1970.

⁴ Z. Trojanowiczowa, „*Cywilizacja*” Norwida. *Propozycja nowej lektury*, „Roczniki Humanistyczne” 1998, z. 1, s. 277–285.

fleksji historiozoficznej w pracach o Słowackim i Krasińskim⁵. Były też oczywiste nawiązania do romantycznej fantastyki. Analiza budowy świata przedstawionego w *Zwolonie* rozwijała ciąg motywów: życie-teatr-sen, ogniskując uwagę na szczególnej relacji łączącej ten utwór Norwida ze *Snem nocy letniej* Szekspira⁶. Tym wszakże co najbardziej i wprost do pól problemowych, wyznaczonych przez Lema, może się odnosić w pismach Zofii Trojanowiczowej – są *Uwagi o Mickiewiczowskich wizjach przyszłości*⁷. Ten szkic opublikowany został w tomie *Na początku wieku. Rozważania o tradycji*, mieszczącym referaty wygłoszone na konferencji zorganizowanej w Poznaniu, w 2000 roku. Autorka zaczęła swą refleksję od stwierdzenia:

Wydaje się interesujące, że intensyfikacja myślenia o przyszłości w kategoriach historiozoficznych i – osobno – futurologicznych, pojawia się mniej więcej w tym samym czasie, w końcowym okresie pobytu w Rosji i w pierwszych latach emigracyjnych. Przy tym oba porządki nie nakładają się wówczas na siebie, zachowując wyraźną odrębność, znamienność. Posiada swą wymowę fakt, że w czasie, kiedy powstaje III część *Dziadów* i *Księgi narodu i pielgrzymstwa polskiego*, Mickiewicz kilkakrotnie podejmuje pisanie dzieła, któremu tradycja badawcza nadaje tytuł *Historia przyszłości*; dzieła nigdy nie ukończonego, zachowanego jedynie we fragmentach zawierających projekcję niekiedy bardzo odległych w czasie wydarzeń i procesów dziejowych⁸.

Przedmiotem uwagi są tu dwa świadectwa zainteresowań futurologicznych poety, pozwalające wnosić jak wyobrażał on sobie przyszłość Europy i świata w roku 1899 i sto lat później. Autorka przywołała ostatni artykuł Mickiewicza z „Pielgrzyma Polskiego” z 28 czerwca 1833 roku, zawierający fragment fikcyjnej „Gazety Województwa Szawelskiego” z czerwca 1899 roku oraz chronologicznie nieco wcześniejszy fragment z *Historii przyszłości*.

Ten szkic łączy w sobie najlepsze cechy naukowego pisarstwa Zofii Trojanowiczowej. Autorka oddaje na chwilę głos Mickiewiczowi, by to jego słowami, przekazanymi nam przez Edwarda Odyńca, przybliżyć wizję drugiego tysiąclecia, w którym ziemia miała wejść „w stosunki z planetami za pomocą balonów”. Do dyspozycji ludzi miały „stać całe floty skrzydlatych balonów latających po powietrzu jak żurawie i gęsi”⁹. Jest w tym przytoczeniu rzekomych słów Mickiewicza – który loty międzyplanetarne wyobrażał

⁵ Zob. zwłaszcza artykuł Wiersz Słowackiego „Do Autora trzech «Psalmów»” a „Przedświt” Krasińskiego, w: W. Dworzaczek (red.), *Munera litteraria. Księga ku czci Romana Pollaka*, Poznań 1962, s. 185–202 (jako Zofia Muszyńska).

⁶ Z. Trojanowiczowa, *Rzecz o młodości Norwida*, Poznań 1968, s. 143–144.

⁷ Z. Trojanowiczowa, *Uwagi o Mickiewiczowskich wizjach przyszłości*, w: Z. Trojanowiczowa, K. Trybuś (red.), *Na początku wieku. Rozważania o tradycji*, Poznań 2002, s. 67–72.

⁸ Tamże, s. 68.

⁹ Tamże, s. 70.

sobie w dziewiętnastowiecznym pejzażu z ptactwem litewskiej prowincji – jakaś próba odnalezienia swoistości tej wizji. I jednocześnie próba usłyszenia w niej tonacji humorystycznej, która łączy się z oczywistą żartobliwością drugiego źródła wizji przyszłości – „Gazety Województwa Szawelskiego”. Przy okazji komentarzy do tej fikcyjnej gazety Zofia Trojanowiczowa wychyla się z tekstu swej historycznoliterackiej relacji, trochę jak narrator poematu dygresyjnego. Autorka, gdy przytacza przewidywania Mickiewicza, że droga z Węgier do Szawel na Litwie zabierze w 1899 roku zaledwie 10 godzin, dodaje: „sprawdziłam w informacji PKP: na podróż z Bratysławy do Wilna dzisiaj (czyli w 2000 roku) potrzeba nieco 20 godzin!”. I dodaje – „w kwestii rozwoju komunikacji kolejowej, przynajmniej w tej części Europy, Mickiewicz się trochę przeliczył”¹⁰.

A jednocześnie w tych uwagach o Mickiewiczowskich wizjach przyszłości pojawiają się próby uchwycenia ich prognostycznego serio. Pisze Trojanowiczowa, że w projekcjach przyszłości poety istotne jest mocne podkreślenie zniesienia w nowej Europie granic stanowych i państwowych. Badaczka dostrzega w tym przemienionym kształcie świata zapowiedź dzisiejszej globalizacji jako rezultatu technologicznych zmian. Odnajduje też w Mickiewiczowskich prognozach moment poprzedzający pomyślny rozwój Europy, związany z okresem wojen, który każe się zadumać nad duchem dziejów. I puenty swych rozważań szuka we fragmencie wykładu Mickiewicza z 26 grudnia 1843 roku:

Nikt bardziej od nas nie podziwia cudów przemysłu i jego niezmiernej potęgi, która opanowuje na koniec cały świat; ale tu chodzi o sprawę wyższą, chodzi o to, jaki to duch posłuży się tymi wszystkimi niezmiernymi środkami przemysłowymi, jaki to duch obejmie rządy świata¹¹.

Zainteresowania Zofii Trojanowiczowej tą wizją przyszłości w pismach Mickiewicza kontynuował jeden z jej wielu uczniów – Kolega Marek Dybizbański, dzisiaj prof. Uniwersytetu Opolskiego, w 2005 ogłosił książkę *Romantyczna futurologia*¹², która była jego rozprawą doktorską.

Wspominając w 5. rocznicę śmierci osobę Profesor Zofii Trojanowiczowej, chcę w imieniu organizatorów tej konferencji powiedzieć, że organizowane cykliczne już Sympozja, których patronką jest Pani Profesor, są wyrazem twórczego upamiętnienia jej dzieła.

Życzę Państwu udanych i fantastycznych obrad!

¹⁰ Tamże.

¹¹ A. Mickiewicz, *Dzieła*. Wydanie Rocznicowe, t. 11, Warszawa 1998, s. 18–19.

¹² M. Dybizbański, *Romantyczna futurologia*, Kraków 2005.

Foreword: Zofia Trojanowiczowa's remarks on Mickiewicz's visions of the future

Summary. The author focuses on Zofia Trojanowiczowa's remarks concerning romantic fantasy. He recalls her remarks about Mickiewicz's last article from "Pielgrzym Polski" from 28 June 1833, containing a fragment of the fictitious "Gazeta Województwa Szawelskiego" from June 1899 and about the chronologically slightly earlier *Historia przyszłości* (*Stories of the past*). In the author's opinion, some of Zofia Trojanowiczowa's studies could connect with the problematic fields of fantasy delineated by Stanisław Lem, e.g. the field of catastrophe, utopia and futurology.

Key words: Trojanowiczowa, Mickiewicz, fantasy, futurology, Lem